

Vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov (historický prehľad)

PhDr. Svetlana Chomová, PhD.

Poznanie a analýza historických súvislostí v kultúrno-osvetovej činnosti a ich skúmanie umožňujú prebrať z minulosti všetko pozitívne, čo sa spája s humanistickými a demokratickými tradíciami, tvorivo ho rozvíjať a obohacovať tak vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov. Sústredili sme sa na míľniky, ktoré znamenali výrazný pokrok, zmenu, alebo určili ďalšie smerovanie vzdelávania kultúrno-osvetových pracovníkov.

VZDELÁVANIE KULTÚRNO-OSVETOVÝCH PRACOVNÍKOV V OBDOBÍ PO ROKU 1945

Po oslobodení Československa v roku 1945 sa jednou z dôležitých úloh štátnej politiky stala problematika dôslednej demokratizácie kultúry. Vychádzajúc z Košického vládneho programu (apríl 1945) a na základe Dekréту prezidenta republiky o štátnej osvetovej starostlivosti č. 130 (október 1945) začali vznikať okresné a miestne osvetové rady ako verejnoprávne ustanovizne a pomocné orgány národných výborov. Už v marci 1946 sa uskutočnilo prvé vzdelávacie podujatie – **kurz osvetových inšpektorov na Slovensku** (v Piešťanoch), ktorého kľúčovou úlohou bolo koordinovať kultúrno-osvetové pôsobenie s cieľom rozšíriť a zrovnoprávniť možnosti vzdelávania a kultúry, umožniť plnú účasť ľudu na verejnom a spoločenskom živote.

Po Februári 1948 sa začalo budovanie socialistickej osvety. V praxi to znamenalo, že sa zvýšila jej politická angažovanosť a začali sa nadradovať politické kritériá nad odborné a tvorivé. Dôležitú úlohu v tomto procese zohrali **Celoštátny ľudovýchovní zjazd v Kroměříži** (1948) a **Soběslavský zjazd osvetových pracovníkov** (1950), ktoré deklarovali **štátnu osvetovú starostlivosť ako „sústavu mimoškolskej výchovy“** a podčiarkli význam osvetových škôl v procese výchovy a vzdelávania dospelých (Škoda, Paška 1977, s. 183-184).

Ako uvádza S. Bakoš (1978, s. 67), v tom období bol vypracovaný systém permanentného **doškolovania profesionálnych osvetových pracovníkov a vzdelávania rôznych kategórií dobrovoľných osvetových pracovníkov**. Dobrovoľní osvetári sa v tom čase vzdelávali v krátkodobých kurzoch a seminároch, profesionálni osvetoví pracovníci v dlhodobých doškolovacích kurzoch. V roku 1952 vzniklo **prvé vzdelávacie stredisko v Pezinku**, ktoré v dlhodobých 4-týždenných až 5-mesačných kurzoch postupne vyškolilo

vyše 300 osvetových pracovníkov. V školskom roku 1953/54 bola zriadená stredná odborná **Osvetová škola v Bratislave** s cieľom pripravovať stredne kvalifikovaných pracovníkov kultúry. Aj keď bolo toto obdobie poznačené určitou improvizáciou a kampaňovitosťou, týmto spôsobom sa vzdelávala nová generácia osvetových pracovníkov z povolania.

V roku 1953 boli založené dve ústredné osvetové inštitúcie v Bratislave – **Osvetové ústredie** a **Slovenské ústredie ľudovej umeleckej tvorivosti**, ktoré sa zlúčili v roku 1958 do **Osvetového ústavu** (dnes Národné osvetové centrum). „Osvetový ústav od začiatku svojho pôsobenia venoval veľkú pozornosť ďalšiemu vzdelávaniu kultúrno-osvetových pracovníkov a napomáhal výchovu a prípravu profesionálnych i dobrovoľných kultúrno-osvetových pracovníkov, plnil funkciu doškoloňovacieho strediska“ (Bakoš 1978, s. 65-76) a ako jediný na Slovensku sa v tom čase zaoberal problematikou vzdelávania dospelých.

ROZVOJ VZDELÁVANIA KULTÚRNO-OSVETOVÝCH PRACOVNÍKOV

Výraznou mierou k formovaniu systému vzdelávania kultúrno-osvetových pracovníkov prispel **zákon o osvetovej činnosti č. 52/1959**. Vzdelávaciu, poradenskú, dokumentačnú činnosť v odbore osvetovej zabezpečovali odborné ústavy, ktoré zriaďovalo Ministerstvo školstva a kultúry. Vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov sa realizovalo v rámci jednotnej sústavy vzdelávania, zabezpečovali ho výkonné orgány národných výborov a kompetentné organizácie a inštitúcie zamerané na osvetovú činnosť (Osvetový zákon § 7, § 13).

Stredoškolská príprava sa realizovala od roku 1962 na Strednej knižničnej škole v Bratislave (dnes Stredná odborná škola masmediálnych a informačných štúdií) pre pracovníkov v odbore knižníctvo a v odbore osveta. Štúdium bolo denné štvorročné s maturitou, alebo denné a diaľkové (popri zamestnaní) dvojročné nadstavbové pomaturitné. Pre študujúcich popri zamestnaní škola zriadila konzultačné strediská v Bratislave, Košiciach a Banskej Bystrici.

Vysokoškolské štúdium profesionálnych kultúrno-osvetových pracovníkov začal pre celé územie Československa už v roku 1960 Inštitút osvetovej a novinárskej Karlovej univerzity v Prahe. Diaľkovo študujúci pracovníci z praxe na Slovensku mali konzultačné stredisko v Bratislave, ktoré sa od roku 1962 zmenilo na Katedru knižníctva a osvetu pri FF UK v Bratislave. Štúdium osvetovej sa začalo realizovať aj formou denného štúdia od šk. roku 1970/71 ako špecializácia výchova a vzdelávanie dospelých (pedagogika dospelých) na Katedre pedagogiky FF UK v Bratislave. Od šk. roku 1980/81 to bol samostatný odbor a od

roku 1986 vzdelávanie prebiehalo na dnešnej Katedre andragogiky FF UK. Na FF UPJŠ v Prešove bolo štúdium realizované ako samostatný odbor od šk. roku 1978/79. V školskom roku 1978/79 sa na FF UK otvorilo štúdium teórie kultúry, ktoré sa postupne transformovalo do študijného odboru kulturológia.

Významným medzníkom vo vzdelávaní kultúrno-osvetových pracovníkov sa stala **Jednotná sústava vzdelávania osvetových pracovníkov** (1962). Sústava zabezpečovala jednotné vzdelávanie osvetových pracovníkov v odbore všeobecnej osvetovej, ľudovej umeleckej tvorivosti, knihovníctva, múzejníctva, vlastivednej práce, pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Na jej základe sa uskutočňovala príprava vysokoškolsky a stredoškolsky kvalifikovaných profesionálnych kultúrno-osvetových pracovníkov, taktiež ich systematické doškolenie, ďalej vzdelávanie profesionálnych i dobrovoľných pracovníkov, lektorov a organizátorov kultúrno-osvetovej činnosti, ako aj poradenská činnosť v otázkach vzdelávania.

Najvýznamnejšie miesto v skúmanom procese nesporne patrí **Osvetovému ústavu**. Ústav od svojho vzniku rozvíjal všestrannú teoretickú, výchovno-vzdelávaciu, poradenskú, výskumnú, dokumentačnú a edičnú činnosť. Najviac využívanými formami vzdelávania boli semináre, metodické inštrukcie, porady, aktívy, závodné školy práce a vzorové podujatia. Cieľovou skupinou v tomto období boli najmä lektori, správcovia osvetových besied, kronikári, vedúci vzdelávacích krúžkov a súborov LUT, kinooperátori, hvezdári a ďalší. V 60. rokoch ústav realizoval odbornú prípravu profesionálnych aj dobrovoľných kultúrno-osvetových pracovníkov, rozpracoval osnovy, tematické plány a učebné texty pre vzdelávanie, vyškolil lektorov. Osvetový ústav vydával odborné príručky, knižné tituly, metodicko-didaktické materiály a názorné pomôcky. Vydával tiež osvetové časopisy – Osvetová práca a Osveta, neskôr Národná osveta, Ľudová tvorivosť, Javisko, Výtvarníctvo, fotografia, film, Rytmus a ďalšie. Uvedené dokazuje, že svojou činnosťou ústav výrazne ovplyvnil vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov. Jeho činnosť v danej oblasti bola prínosom pre zvyšovanie ich kvalifikácie.

Obdobie normalizácie po roku 1970 poznačilo aj situáciu vo výchove a vzdelávaní profesionálnych kultúrno-osvetových pracovníkov. V zmysle **Sústavy ďalšieho vzdelávania pracovníkov odborov kultúry národných výborov a pracovníkov osvetových zariadení národných výborov** (1972) sa realizovalo vzdelávanie pracovníkov odborov kultúry národných výborov a osvetových zariadení národných výborov na základe marxisticko-leninskej kultúrnej politiky a komunistickej výchovy. Vzdelávanie bolo povinné

a uskutočňovalo sa ako pomaturitné štúdium, postgraduálne štúdium, účelové doškoloňovanie pracovníkov a školenie vedúcich pracovníkov. Zároveň boli stanovené kritériá na zaradenie do jednotlivých typov vzdelávania a predpoklady na absolvovanie toho-ktorého typu.

Na realizáciu takeého vzdelávania vzniklo **Doškoloňovacie stredisko Osvetového ústavu** (1972), ktoré sprostredkúvalo teoretické poznatky a praktický výcvik formou dvoj- a päťdenných konzultačných sústreďení, ako aj krátkodobými internátnymi kurzami, účelovými školeniami. Vzdelávanie sa uskutočňovalo na základe dlhodobých plánov a malo systematický a koncepčný charakter.

Vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov v 80. rokoch ovplyvnil najmä dokument *Ďalší rozvoj Československej výchovno-vzdelávacej sústavy* (1976), ktorý zdôrazňoval nadväznosť školskej sústavy na ďalšie štúdium a mimoškolské vzdelávanie, zároveň ponímal výchovu a vzdelávanie dospelých ako neoddeliteľnú súčasť celého výchovno-vzdelávacieho systému. Na základe tohto dokumentu bola spracovaná nová **Sústava výchovy a vzdelávania pracovníkov kultúry Slovenskej socialistickej republiky** (1985). Táto vymedzovala poslanie, riadenie, realizáciu a kontrolu výchovy a vzdelávania pracovníkov v organizáciách rezortu a vybraných organizáciách odvetvia kultúry. Zahrnovala prípravu, zvyšovanie a rozširovanie kvalifikácie pracovníkov a bola chápaná ako zložka kádrovej a personálnej práce. Vzdelávanie organizovali útvary kádrovej a personálnej práce, realizovali výchovno-vzdelávacie strediská v organizáciách rezortu a riadilo ho ministerstvo kultúry. Doškoloňovacie stredisko Osvetového ústavu bolo v roku 1985 zrušené.

V tom istom roku (1985) vznikol **Ústav výchovy a vzdelávania pracovníkov kultúry**, ktorý organizačne zabezpečoval ďalšie vzdelávanie pracovníkov v rezorte kultúry. Osvetový ústav v rozsahu svojej pôsobnosti „iba“ metodicky usmerňoval a realizoval vzdelávanie pracovníkov kultúrno-osvetových zariadení, čím obmedzene plnil úlohu výchovno-vzdelávacieho strediska osvetových pracovníkov na Slovensku (Bakoš 1997, s. 72). V roku 1991 bol Ústav výchovy a vzdelávania pracovníkov kultúry zrušený a následne už nebola vytvorená osobitná inštitúcia pre oblasť vzdelávania v oblasti kultúry.

Napriek tomu, že socialistická kultúrna politika deformovala kultúrno-osvetovú činnosť, je nesporné, že vo vzdelávaní kultúrno-osvetových pracovníkov boli dosiahnuté evidentné výsledky.

SÚČASNÝ STAV VZDELÁVANIA KULTÚRNO-OSVETOVÝCH PRACOVNÍKOV

Po roku 1989 nastali zmeny vo všetkých zložkách kultúrno-osvetovej činnosti. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 transformačné procesy pokračovali postupným odštatňovaním a následnými zmenami štruktúry subjektov, financovania, realizáciou nových typov aktivít a vzdelávania kultúrno-osvetových pracovníkov. Prehodnotili sa programové dokumenty výchovno-vzdelávacej sústavy, vytvorila sa nová legislatíva kultúrno-osvetovej činnosti, sieť inštitúcií v rezorte kultúry, odideologizoval sa obsah vzdelávania. Zrušilo sa i ústredné sledovanie a vykazovanie výsledkov vzdelávania, znížili sa účelové dotácie na realizáciu aktivít a pod. Vzdelávanie v celom rezorte kultúry prestalo mať systémový charakter. Určitú časť vzdelávacích aktivít saturovalo priamo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky (ďalej len MK SR), časť prebralo Národné osvetové centrum. Odborné vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov uskutočňovali centrálné metodické inštitúcie v rámci svojej pôsobnosti, ostatné inštitúcie realizovali vzdelávanie v prevažnej miere vlastnými silami.

Neustále zmeny v rezorte sa odzrkadľovali v štruktúre kultúrno-osvetových zariadení a v neustálom znižovaní počtu profesionálnych pracovníkov, klesala ich kvalita. Ťažisko práce týchto pracovníkov sa postupne čoraz viac presúvalo z odbornej roviny do roviny manažérskej a organizačnej. Napriek úsiliu zainteresovaných inštitúcií ďalšie vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov v tomto období bolo nesústavné, nekoordinované, obsahovo a tematicky nevyprofilované. Chýbal mu teoretický základ, realizovalo sa nekonceptne, bez hlbšej analýzy potrieb rezortu i respondentov, vzdelávacie aktivity odrážali finančné a personálne možnosti v oblasti kultúry. Rezort kultúry nemal žiadnu samostatnú vzdelávaciu inštitúciu, školiace stredisko, ba ani vzdelávací útvar, ktorý by komplexne zabezpečoval vzdelávanie pracovníkov v rezorte. Najväčším problémom bol nedostatok finančných prostriedkov, ktorý limitoval frekvenciu podujatí, účasť na nich i kvalitu vzdelávania.

Toto konštatovali dve **celoštatné konferencie k otázkam miestnej kultúry** (1995 a 1997), ktoré riešili stav miestnej kultúry, osvetu aj záujmovej umeleckej činnosti. Apelovali na zachovanie kultúrnej podstaty pôsobenia osvetu v celej pestrosti, šírke a kvalite (Čukan 1995, s. 64) a zdôrazňovali potrebu vytvorenia uceleného systému ďalšieho vzdelávania kultúrno-osvetových pracovníkov na všetkých spoločenských stupňoch a v rozličných formách školského i mimoškolského vzdelávania nielen pre pracovníkov štátnej osvetu, ale aj obcí a miest (Mikolaj 1995, 28).

Prijatie **zákona č. 61/2000 Z. z.** o osvetovej činnosti znamenalo nový impulz pre rozvoj vzdelávania kultúrno-osvetových pracovníkov, keď zákon zdôraznil, že ide o „súhrn aktivít, ktoré svojím pôsobením na základe dobrovoľnej iniciatívy, záujmu a tvorivej schopnosti ľudí prispievajú k rozvoju ich osobnosti a utváraniu kultúrneho spôsobu života“. Nový **zákon č. 189/2015 Z. z.** vyzdvihol formatívnu úlohu kultúrno-osvetovej činnosti, ktorá „prispieva k rešpektovaniu ľudských práv a rozmanitosti kultúrnych prejavov, k utváraniu kultúrneho spôsobu života, k zvyšovaniu kultúrnej a vzdelanostnej úrovne obyvateľov Slovenskej republiky a k rozvíjaniu tvorivosti ako základnej kultúrotvornej hodnoty spoločnosti“ (zákon o kultúrno-osvetovej činnosti 2015 § 2). Oba tieto zákony určili základný rámec vzdelávania v oblasti kultúry a osvedy, tak ako sa realizuje dnes.

Stredoškolské vzdelávanie pracovníkov pre oblasť osvedy je dnes možné získať na vybraných stredných pedagogických školách v odbore animátor voľného času. Obsah tohto vzdelávania však nevyhovuje požiadavkám kultúrno-osvetovej praxe. **Vysokoškolské vzdelanie** pre oblasť kultúrno-osvetovej činnosti sa realizuje na katedrách pedagogiky FiF UK v Bratislave, UMB v Banskej Bystrici a UKF v Nitre, Katedre andragogiky na PU v Prešove a prierezovo na viacerých ďalších katedrách FiF UK v Bratislave a FF UKF v Nitre.

V súčasnosti **Národné osvetové centrum** (ďalej NOC) plní funkciu odborného a metodického pracoviska pre kultúrno-osvetovú činnosť a pracoviska pre ďalšie vzdelávanie zamestnancov v oblasti kultúrno-osvetovej činnosti. NOC realizuje neformálne vzdelávanie v oblasti kultúry a prevencie negatívnych spoločenských javov (zriaďovacia listina NOC 2016). NOC sa zameriava na profesijné vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov, občianske a záujmové vzdelávanie. Aktivity NOC v oblasti vzdelávania predstavujú širokú paletu obsahov a foriem, ktoré sú podrobne opísané v publikáciách NOC z rokov 2007 a 2020.

Vzdelávaniu kultúrno-osvetových pracovníkov sa venujú tiež **regionálne osvetové strediská/kultúrne centrá**, ktoré vzdelávajú dobrovoľných kultúrno-osvetových pracovníkov a spolupracovníkov (vedúcich krúžkov, súborov, lektorov, tretí sektor) najmä v rámci regiónu. Vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov organizujú aj mnohé ďalšie subjekty v oblasti kultúry, samosprávne, súkromné i mimovládne vzdelávacie organizácie. Predovšetkým **Asociácia kultúrno-osvetových inštitúcií a Asociácia kultúrnych inštitúcií miest a obcí Slovenska** pripravujú projekty zamerané na vzdelávanie a uchádzajú sa o granty Fondu na podporu umenia.

Môžeme konštatovať, že vývoj v skúmanej oblasti nebol priamočiary, ale napriek zložitostiam vývoja je možné sledovať určité tendencie. V priebehu jednotlivých období vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov záviselo od chápania kultúry, poslania profesie kultúrno-osvetového pracovníka a požiadaviek na ňu. Vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov sa postupne obohacovalo o nové aspekty, nové postupy, obsahovo-tematické okruhy, formy a metódy práce, inštitúcie i chápanie ich poslania v systéme. Vzdelávanie dnes kladie dôraz na formovanie všestranných a flexibilných odborníkov, ktorí sú zároveň špecialisti (manažéri, metodici, vzdelávací pracovníci, pracovníci v oblasti ZUČ a pod.).

Literatúra:

1. Bakoš, S. (1978). *Osvetový ústav v Bratislave*. Bratislava: Osvetový ústav, 98 s.
2. Bakoš, S. (1997). *Antológia dejín slovenskej osvety I – IV*. Bratislava: NOC, 281 s. ISBN 80-7121-144-3.
3. Čukan, K. (1995). Z výsledkov výskumu stavu miestnej kultúry v regiónoch Slovenska. In *Zborník z celoštátnej konferencie k otázkam miestnej kultúry*. Bratislava: NOC, ZOPS, s. 59-64. ISBN 80-7121-105-2.
4. Mikolaj, D. 1995. Osveta v miestnych podmienkach – nenahraditeľný fenomén. In *Zborník z celoštátnej konferencie k otázkam miestnej kultúry*. Bratislava: NOC, ZOPS, s. 23-39. ISBN 80-7121-105-2.
5. Chomová, S. (2007). Realizácia vzdelávania v Národnom osvetovom centre v rokoch 1992 – 2006. In *Národné osvetové centrum a vzdelávanie 1992 – 2006*. Bratislava: NOC, 2007. ISBN 978-80-7121-259-9, s. 6-28.
6. Pasiar, Š. (1975). *Dejiny výchovy dospelých na Slovensku*. Bratislava: Obzor, 297 s.
7. Paška, P. (1976). *Základy pedagogiky dospelých*. Bratislava: Obzor, 211 s.
8. Škoda, K., Paška, P. (1977) *Dejiny osvety v Československu 1918 – 1975*. Bratislava: Obzor, 264 s.
9. *Zákon č. 52/1959 Zb. o osvetovej činnosti*.
10. *Zákon č. 61/2000 Z. z. o osvetovej činnosti*.
11. *Zákon č. 189/2015 Z. z. o kultúrno-osvetovej činnosti*
12. *Zriaďovacia listina Národného osvetového centra*. 2016. Bratislava: Číslo: MK-2472/2016-110/8080. Dostupné na <https://www.nocka.sk/wp-content/uploads/2018/09/Zria%C4%8Fovacia-listina-NOC.pdf>